

ІДЕЇ ПЕТРА МОГИЛИ У СУЧАСНІЙ БОГОСЛОВСЬКІЙ ОСВІТІ

Шимко О. В.

ВСТУП

«Я, Петро Могила, милістю Божою архімандрит Київський, Печерський, видячіи в Церкві Православній велику втрату душ людських через неосвіченість духовних и невчення молоді, за ласкою й поміччю Божою й за власною волею моєю умислив фундувати школи, аби молодь у побожності, у звичаях добрих, у науках вільних вихована була. ... Бачачи, що упадок святого благочестя в народіурському відбувається не від чого іншого, як відцілковитої нестачі освіти й навчання, я давобіцянку Богові своєму – все моє майно, якедісталось від батьків, і все, що не лишалося б тутвід доходів, одержаних від доручених мені святихмісць, з мастків, на те призначених, спрямуватипочасти на відновлення храмів Божих, від якихзалишалися плачевні руїни, почастии на заснування шкіл у Києві...»¹ – таку знакову обітницю у 1631 уклав видатний Великий митрополит.

Саме так називалиПетра Могилу сучасники і називають нащадки. Чотирнадцять років перебував він на митрополичому престолі. Зосереджену в своїх руках церковну владу,широкі політичні зв'язки, багатства і неймовірновеликий авторитет серед православних і католиків митрополит Петро Могила використав не для себе, а на службу українськомународові, на службу православ'ю². З його ініціативи було відкрито підпорядкованіКиївській колегіїшколи у Вінниці,Кременці, Гощі. Також у 1640 р.він відкрив першу вищу школу в Ясах – Слов'яно-греко-латинську академію(Молдова).

Безцінне надбання України – так писали і пишуть про Петра Могилу дослідники: своїми величними реформами він увійшов не тільки у вітчизняну історію, але й інших православних народів; свій величний інтелект, духовні сили та всі маєтності він поклав на розвиток церкви та культури українського народу. Професор Київської духовної академії Ф. Тарновський, характеризуючи особу митрополита, пише: «Це велике

¹ Грушевський М. Ілюстрована історія України. К: Друкарня Акціонерного Товариства «Петро Барський». 1917. . С.123

² Ковальчук Т. Г. Про деякі аспекти діяльності Петра Могили. *Наукові записки. Ювілейний випуск.* 2000. Т 18. С. 108

питання, котрий Петро втілює більш значущу реформу й найбільше заслуговує на звання великого – Петро I чи Петро Могила?».³ Далі професор продовжує: Петро Могила «... знайомив свій народ із західним просвітництвом, слідував власній ідеї з повною зневагою до бар'єрів та конкретних перепон, що стояли на його шляху».⁴

Живучи і працюючи за умов гострої релігійної войовничості, П. Могила доклав чималих зусиль до розбудови, розвитку та зміцнення української освіти, заклавши у її підґрунтя ідеї, актуальність котрих зберіглася до нашого часу.

1. Якісна освіта у вітчизняних закладах освіти

Кожний дослідник, що починає вивчати постать П. Могили, неодмінно зазначає, що він стояв біля витоків Києво-Могилянської Академії. Дослідники одностайно вважають, що Києво-Могилянська Академія стала одним з головних досягнень митрополита. Заслуга його полягає у тому, що Колегія, котра утворилася після об'єднання Лаврської та Братської шкіл, усього рік потому стала закладом освіти, котрий вважався зразком для всіх духовних шкіл. Варто зазначити, що Колегію іменували не інакше як Академія. Зокрема, французький інженер та картограф Г. Левасар де Боплан, перебуваючи у Києві записав: «У Києві, на Подолі, при Братській церкві є Університет, або Академія».⁵ У польських правлячих колах також чудово розуміли, що Колегія є вищим навчальним закладом. Про це свідчить ряд документів, в яких Колегія іменується не інакше як Університет: «весь народ, котрий вийшов з міста...поздоровляли його. Академія поздоровляла його оваціями та декламаціями, як Мойсея» – писав член королівського посольства п. Мясковський⁶, котрий став свідком зустрічі Б. Хмельницького у Києві у 1648 році.

Однією з важливих сторін діяльності Академії було «відволікати православне юнацтво від навчання у латино-польських навчальних закладах».⁷ Це завдання Академія виконувала неухильно й для його досягнення користувалася системою єзуїтських та піарських шкіл,

³ Терновський Ф. Київський митрополит Петро Могила. *Біографічний нарис: Київська старина*. 1882. Т. 2. Квітень. С. 12

⁴ Там само, с. 18.

⁵ Левасар Г. де Боплан. *Опис України*. Київ. 1990. 323 с.

⁶ Колодний А., Філіппович Л. Петро Могила – фундатор української богословської думки. *П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч*. Київ: Дніпро. 1997. С. 216.

⁷ Вишневський Д. К. Київська Академія у першій половині XVIII століття: (нові дані, що відносяться до історії Академії у зазначений час). Київ: Тип. І. І. Горбунова, 1903. С. 19.

однак без школи православ'ю».⁸ Не можна заперечувати, що «у ХУІІ столітті єзуїтська та піарська школи вважалися, й частково так і було, самими передовими і популярними... і П. Могила зміг відволікти від них православну молодь не інакше, як протиставити їм сучасну православну школу».⁹ Студенти Академії та зазначених шкіл оберталися фактично в однакових колах, послідовно вивчаючи мову та риторику, а далі – науки, а потім – богослов'я. Вершиною освіти, до якої сягали не всі вихованці, було богослов'я. Вчені Академії досліджували окремі богословські та філософські проблеми, писали твори, проводили диспути, до яких залучали і студентів. «Вже за святого П. Могили відбувається становлення в Україні релігійної філософії»¹⁰ та започатковується викладання богослов'я як науки.¹¹

Особливу увагу реформуванню богословської освіти в Україні за часів П. Могили присвячено роботу А. Колодного и Л. Филипович. Дослідники відмічають, що «київський митрополит поставив перед собою мету оволодіти католицькими методами богословської аргументації та використовувати їх для православного віросповідання, залишаючи недоторканими його догматичну сутність».¹²

Як вважає Д. Вишневський, рівень академічної освіти у цей період міг бути не надто високим, однак Академія привнесла неоціненну користь. Головним було те, щоб молодь не їхала на навчання кудись далеко, а отримували освіту вдома, у Києві.¹³ Академія була весесловним навчальним закладом: статус Академії передбачав, що в ній мають право навчатися всі бажаючі – діти української аристократії, козацької старшини, козаків, міщан, священників та селян. «Із заснуванням академії вже не у закордонні університети, а саме в Київ направляли своїх дітей відомі українські родини».¹⁴

Прагнучі вітчизняного просвітництва, П. Могила запрошував на викладацькі та адміністративні посади осіб, що отримали освіту на Заході, направляв у кращі європейські університети кандидатів для «приготування

⁸ Вишневський Д. К. Загальний напрям освіти у Київській Академії у першій половині ХУІІ століття. *Київська старовина*. 1904. № LXXXIV.

⁹ Петров Н. І. Київська Академія у другій половині ХУІІ століття. К. 1895. С. 113.

¹⁰ Стратий Я. Філософія у Києво-Могилянській академії – якою вона була і як досягти її адекватного бачення? *Київська Академія*. 2010. Випуск 8. С. 139.

¹¹ Лісовий В. С. Українська філософська думка 60 – 80-х років ХХ ст. *Історія української філософії*. Київ. 2008. С. 574.

¹² Колодний А., Філіпович Л. Петро Могила – фундатор української богословської думки. *П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч*. Київ: Дніпро. 1997. С. 47 – 60.

¹³ Там само.

¹⁴ Хижняк З. І., Маньківській В. К. Історія Києво-Могилянської Академії. Київ. Видавництво Києво-Могилянської Академії. 2003. С. 76.

до професорського титулу».¹⁵ В результаті Академія досягла значущого прогресу у науковому розвитку й могла змагатися з аналогічними польокатолицькими закладами, сформувавши в Україні велику спільноту високоосвічених в душі Православної Церквилюдей. Серед студентів Києво-Могилянської академії є чимало імен, які увійшли в історію. Це – український православний діяч Інокентій Гізель, філософ Григорій Сковорода, церковний і освітній діяч, мовознавець Мелетій Смотрицький, архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський Лазар Баранович, перший український учений-орієнталіст Василь Григорович-Барський та багато інших. З навчальним закладом пов'язані імена гетьманів України: Юрій Хмельницький, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик¹⁶.

2. Конфесійна толерантність

Певне місце в системі багатьох заходів П.Могили займала також ідея об'єднання церков на засадах віротерпимості. «Петро Могила не тільки добре розумівся на всіх тонкощах католицької філософсько-геологічної традиції, й був добре знайомий із протестантським богослов'ям. ... Він лояльно ставився до іудейської віри. Полеміка з іудаїзмом, як і з католицизмом, у нього, на відміну від православних авторів попередніх десятиліть, позбавлена емоцій і має форму коректної дискусії»¹⁷.

За часів П. Могили українські землі були частиною Польської держави, що означає для України причетність до західноєвропейської цивілізації. Й тому питання щодо конфесійної толерантності П. Могили стає питанням геополітичного вибору: чи є Україна частиною європейської цивілізації, чи має якийсь особливий шлях та залежність від Російської Імперії...

Богословський аспект цього питання постає таким чином: отримавши освіту латиною, й головним чином, за єзуїтськими канонами, П. Могила переносить стандарти тогочасної європейської освіти в київські землі, а заснована ним Академія стає осередком освіченості для інших православних країн. Дослідники історії Академії справедливо зазначають, що вихованці єзуїтських шкіл нерідко вступали до Академії для продовження навчання у православному душі. У той же час – вихованці Академії могли завершувати свою освіту в єзуїтських школах. Єднання слов'янських і західноєвропейських культур передбачало подолання церковних перепон для навчання студентів у вищих навчальних закладах

¹⁵ Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. Київ. 1988. С. 264

¹⁶ П. Могила й реформація Української православної церкви. URL: ram.in.ua/biblioteka/istoriia/344-o-nekotorykh-natsional-nykh- (дата звернення 12.12.2025).

¹⁷ Єгорова В. Петро Могила та «могилянська доба»: історія та сучасність. *Вісник ПДАБА*. 2014. № 12. С. 60.

інших країн, з іншими віросповіданнями й звичаями. Ми знаємо випадки, коли П.Могила відряджав київських студентів навчатися за кордон, нерідко навіть за власні кошти¹⁸.

Православній традиції ареалу Slavia Orthodoxa притаманне опозиція своє / чуже, проставляючи, зокрема, дві культурні установки та орієнтації – еліно-слов'янську та західницьку¹⁹. Прихильники «свого» закликали горіти «за єдиний азъ у «Вірую», який «окаянний ворог викинув з символу»²⁰. П. Могила змінив формат тогочасного богослов'я: він прагнув синтезу східної і західної традицій, збагачення української православної культури шляхом привнесення елементів західного Просвітництва. Як зазначає В. Гоцуляк, він «усвідомлював, що для відновлення інтенсивного релігійного життя потрібні запозичення з католицизму. Тому за його сприяння відбувалася інкорпорація тогочасних літургійних, богословських та філософських надбань католицької церкви в українське духовне життя і церковно-релігійний простір». ²¹

Оскільки ніякої візантійської традиції у часи П. Могили «вже не існувало, а найвідоміші антизахідники – М. Грек та брати Лихуди – були випускниками західних університетів»,²²це важливий аргумент на користь ідей П. Могили: «Візантія вже давно занепала, і за півтора століття, що минули, значною мірою втратилися навички академічного богослов'я. Ідентичність греків на той час характеризувалася скоріше ірраціональними засадами і була малопривабливою для наслідування».²³ П. Могила був далекий від стереотипів та упереджень, критично сприймав 'традиціоналізм'щодо прийняття з необмеженою довірою усього що є у житті Церкви й залишається в ній у силу звички.

Закиди П. Могили зводяться до того, що замість візантійської богословської (духовної) традиції він сприйняв західну, латинську. Його

¹⁸ К портрету Петра Могили. *Київська старовина*. 1822. Квітень. С. 176

¹⁹ Детально про це: Ch. Yannaras, *Orthodoxy and the West: Hellenic Self-Identity in the Modern Age*, Massachusetts 2007.

²⁰ У православному Символі віри при патріархові Никоніві в словах Вірую [...] у Бога рожденна, а не сотворенна був опущений сполучник а [церковнослов'янська буква "азъ"], тобто стало Вірую [...] "Бога рожденна, не сотворенна", що викликало опір супротивників Никона. Усунення сполучника а, за їх думкою, призведе до єретичного розуміння сутності Христа – так ніби він був створений. (Див. про це: Юсип-Якимович Ю. В., Шимко О. В. Мова конфесійної літератури: традиція чи зрозумілість (опозиція ідей). *Екзиль*, 2015. № 3. С. 38)

²¹ Гоцуляк В. Петро Могила і культурно-освітній процес в Україні XVII ст. *Педагогічний дискурс*. 2018. Випуск 24. С. 7 – 11. (DOI: 10.31475/ped.dys.2018.24.01)

²² Meyendorff J. The liturgical reforms of Peter Moghila: a new look, *St. Vladimir's theological quarterly*, V. 29, #2, 1985, p. 113.

²³ Hauptmann, Das Bekenntnis als Gestalt heiliger Tradition und als Antwort des Glaubens / Die Heilige Schrift, die Tradition und das Bekenntnis. Erster Bilateraler Theologischer Dialog zwischen der Rumänischen Orthodoxen Kirche und der Evangelischen Kirche in Deutschland vom 19. Bis 23. November 1979 im Haus Hessenkopf in Goslar. Verlag Otto Lembeck, 1982, s. 57.

противники наполягають на споконвічному протистоянні Сходу і Заходу та необхідність їх роздільного існування. Однак сам П. Могила прагнув запровадити позитивні начала у східно-християнській традиції того часу завдяки зовнішнім запозиченням для розбудови богословської науки.

Ідеї щодо конфесійної толерантності великого митрополита набувають нової актуальності у теперішній час. Як пише С. Бортник, «важливим аспектом осмислення місця київського святиителя є спроба виходу на метарівень. ... час Петра Могили іноді називається «епохою конфесіоналізму», коли confessio, тобто сповідання віри, було важливим фактором ідентифікації різних християнських спільнот... іноді цей час пов'язують із розмиванням «церковного досвіду» і з надмірною раціоналізацією богослов'я»²⁴.

Усією своєю працею П. Могила відстоював інтереси православної віри. Між тим, борючись проти католицизму й унії, П. Могила не виключав можливість духовного об'єднання з ними при збереженні національної автономії й обрядності. «Великою історичною заслугою П. Могили було обґрунтування й розробка ним проблеми синтезу слов'янської західноєвропейської культури. Ця проблема мотивувалася не посиленням на неповноцінність, відсталість, варварський стан слов'янства, а навпаки, випливала із визнання самотності слов'янських культур і потреби розкриття їх світового значення. Зокрема, відомий інтерес П. Могили до культури Київської Русі як загальноєвропейського явища»²⁵. Ми повністю підтримуємо думку А. Жуковського про те, що «Не зважаючи на свою відданість православній справі, він <Петро Могила> не був засліплений конфесійним фанатизмом, його всебічна освіта та широкий світогляд ідей дозволили йому цінити все, що було добре у інших сповіданнях ... Він розумів, що поодинокі віросповідання і вірність їм не сміють затьмарювати саму основну засаду християнства-любов до ближнього, не повинні стояти на перешкоді до зближення вірних Христової Церкви різних віросповідань»²⁶.

Загалом, поєднання духовних надбань Заходу і Сходу, православ'я із латино-польськими впливами в Могилянську добу було дуже важливим

²⁴ Bortnik S. Legacy of the archbishop peter Mogila after 400 years. Culture and theology. *Kultura slowian. Rocznik komisji kultury slowian paupska akademia umiej etnosci*. 2017. T tom XIII, c. 195. (DOI 10.4467/25439561ksr.17.014.7884)

²⁵ Шитюк М.М. Просвітницькі ідеї в діяльності Петра Могили. *Петро Могила – видатний український просвітник і релігійний діяч XVII століття: доповіді і повідомлення науково-практичної конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Петра Могили*. Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»: веб-сайт: URL: <https://ekma.ir.ukma>. С. 44. (дата звернення 12.12.2025).

²⁶ Joukovsky Arcady. *Petro Moliyla and the problem of unity of churches*. Paris 1969. c. 121

для майбутньої політичної перспективи України. «З одного боку, це було альтернативою прямій колонізації української еліти, а з другого – відтягувались процеси русифікації ранньомодерної України...що сприяло формуванню національної ідентичності, відчуття «інакшості» українського етносу від поляків і московитів (росіян), створюючи основу для уявлень про українську окремішність в добу модерну»²⁷. Сповідання²⁸ П. Могили, котре закріпив Собор у Яссах 1643 року, у противагу «приватній богословській думці» стало інструментом рецепції єдиного православного соборного мислення; мислення, що здатне збагатити інші християнські конфесії. Погоджуючись на компроміс, на максимальні поступки в догматичних розходженнях, які, на його думку мали загально-інтернаціональний характер, зокрема, справа Євхаристії, чистилища, навіть примат папи, походження Св. Духа, П. Могила «був непримиренний у питаннях обрядів Східної Церкви, її соборного устрою, усього, в чому виявилася душа східного християнства»²⁹. П. Могила чітко формулював автокефалію Української Церкви: «Наш митрополит не ходитиме ні до Риму..., ні до Константинополю..., але хай буде постійно хіротонізований собором місцевих архієпископів і єпископів»³⁰; єпископів має призначати митрополит і вони йому складатимуть присягу.

3. Навчання та служіння рідною мовою

Дослідники часто засуджують Могилу за «колонізацію та латинізацію» освіти та української церкви, а також зневагу до української та церковнослов'янської мов. Дехто стверджує, що він завжди писав лише польською та грецькою, що аж ніяким чином не відповідає дійсності. Наприклад, у своїх проповідях левову долю текстів святого Письма П. Могила наводить у перекладі рідною мовою. І як зазначає Шитюк М. М., «з 19 своїх творів він жодного не написав латинською мовою»³¹

²⁷ Гоцуляк В. Петро Могила і культурно-освітній процес в Україні XVII ст. *Педагогічний дискурс*. 2018. Випуск 24. С. 7–11. (DOI: 10.31475/ped.dys.2018.24.01)

²⁸ Православне сповідання або викладення руської віри Петра Могили. Видавництво: Свято-Покровський Голосіївський монастир, 2016 р. 224 с. URL: <https://pravpochta.com.ua/ua/p290686147-pravoslavnoe-ispovedanie-ili.html> (дата звернення 12.12.2025).

²⁹ Полонська-Василенко Н. Передмова до Joukovsky Arcady. Petro Moliyla and the problem of unity of churches. Paris 1969. С. 11-12.

³⁰ Жуковський А. Проблема єдності Церков у творчості Петра Могили. *Релігійно-інформаційна служба України*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/d-r-arkadiy-zhuke-tvorchosti-petra-mogili_n57980 (дата звернення 12.12.2025).

³¹ Шитюк М.М. Просвітницькі ідеї в діяльності Петра Могили. *Петро Могила – видатний український просвітителі і релігійний діяч XVII століття: доповіді і повідомлення науково-практичної конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Петра Могили*. Сс. 44-43. Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»: веб-сайт: URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/237c3027-98ff-451>. (дата звернення 12.12.2025).

Дискусія щодо потреби вивчення іноземних мов православними розгорнулася в Київській митрополії ще в наприкінці XVI ст. У 1592 р. київський митрополит Михайло (Рагоза) з подачі членів православного львівського братства стверджував, що «все челоуецы приложишася простому несовершенному Лядскому писанию, и сего ради в различные ереси впадоша, не ведуще в Богословии силы совершеннаго грамматическаго Словенскаго языка».³² Таким чином, лядська освіта, котра здійснювалося переважно латиною, оголошувалася в богословському сенсі недосконалою саме тому, що велася не церковнослов'янською мовою. Володіння церковнослов'янською мовою мало самостійну релігійну цінність для православного віруючого.

Мовна програма Академії передбачала вивчення не лише церковнослов'янської мови. Як відмічали ми раніше, Академія була центром формування національної самосвідомості та української культури, а українська мова (проста мова) була невід'ємною складовою навчання в Академії ще з часів її заснування. По-перше, в академію приймалися студенти, які вже вміли читати і писати, природно здебільшого рідною мовою, по-друге, вона рідна мова активно використовувалася на молодших курсах у процесі навчання іншим предметам.³³ Нарешті, в курсах Поезії, Риторики, Листування реалізувалося тогочасне уявлення про мовні стилі та мовленнєві засоби: високий – переважно церковнослов'янські, середній – переважно засоби простої мови, низький – повсякденна, розмовна.

Студенти навчалися складання художньої прози та віршованих текстів та ділової документації, а також правилам листування, вдосконалювали свої навички, беручи участь у шкільних спектаклях, заробляючи гроші самодіяльними театралізованими виставами, репетиторством, виконанням обов'язків церковнослужителів тощо. Таким чином, вони активно використовували рідну мову, вдосконалювали всі види діяльності цією мовою.

Філософією П. Могили стало використання рідної мови у богослужбових текстах. Якщо раніше відхилення від богообраного оригіналу та внесення в текст чогось особистого було неприпустимим, «будь-яке людське втручання в цю мову негоже», оскільки священними вважалися і зміст, і мова. Цілком інакше ставлення до мови характерне для П. Могили, котрий спеціально підкреслював у передмові до Требника

³² Архів Південно-Західної Росії, що видається Комісією для розбору давніх актів, що перебуває при Київському, Подільському та Волинському генерал-губернаторі: у 8 т. / Тимчасова комісія з упорядкування давніх актів. 1859-1914 рр. Т. 4. № 32.

³³ Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. К. 1988. С. 264.

1646 р., що «якщо тут і зустрічаються які-небудь помилки та погрішності, то вони ніскільки не шкодять, тому що «не знищують чистоти, сили, матерії та плодів святих таїнств»: «... если суть яковые погрешения, албо помилки в ... требниках, тіє спасенію нашому ніс колько не шкодять, поневажъ Личбы, Моци, матерії, Формы и Скутковъ святихъ Таинъ не зносять»³⁴. Як би там не було, Петро Могила не пропонував, як це йому інкримінують, відмовлятися від церковної мови, хоч і хотів, щоби духовні книги та богослужіння в українській церкві були зрозумілими для простих людей. Тому П. Могила використовував рідну (просту мову) у церковних текстах, а Київська Академія, загалом, працювала над розвитком рідної мови та словесності, не забуваючи й про латину (на той час міжнародну мову науки) для підвищення освітнього рівня учнів та усунення перешкод, які відокремлювали Україну від тісного зв'язку із Заходом.

Традиція вивчення рідної мови в Академії зберігається і після П. Могили. У 1649 році ієрусалимський патріарх Паїсій під час відвідування Академії писав, що вона має «вчителів мистецтва високого», котрі навчають молодь «слов'янській мові, як своїй, рідній» та «латині, як мові необхідній».³⁵

Книгодрукування. Запроваджена митрополитом Петром Могилою якісна богословська православна освіта, що ґрунтувалася на власних національних традиціях і запозиченнях із західноєвропейських латиномовних університетів, вимагала сучасних книг, підручників та посібників. «Дбаючи про освіченість священників і віруючих, близько 20 років П. Могила був на чолі книгодруку в Україні і розгорнув широкомасштабну видавничу діяльність. Під його наглядом і керівництвом були підібрані вчені люди, які займалися перекладами, писанням нових книг, служили зміцненню православ'я»³⁶. За часів П. Могили друкарня Києво-Печерської лаври вперше здійснила ряд видань кирилицею. До багатьох видань П. Могила сам складав передмови українською мовою.

Кількість книг, що виходить з друкарні, значно зростає, підвищується богословський, філософський, літературний рівень її видань. «Кидається в вічі, – зазначає І. Огієнко, – сувора науковість печерських видань, особливо за час П. Могили. Рукопис для друку тут довго виправляють,

³⁴ Цитуємо за: Титов Хв. Матеріали для історії книжної справи в Україні в XVII – XVIII ст. *Всезбірка передмов до українських стародруків (Збірник Історично-філологічного відділу)*. Київ: Українська АН. 1924.

³⁵ Пам'ятки, видані тимчасовою комісією для вивчення древніх актів, височайше призначеною при Київському військовому, Подільському та Волинському генерал-губернаторі. 1846. Київ. Т. 2. С. 190-191

³⁶ Ковальчук Т. Г. Про деякі аспекти діяльності Петра Могили. *Наукові записки. Ювілейний випуск*. 2000. Т. 18. С. 108.

перевіряють з оригіналами і те часом робить не одна людина, а декілька, роблять не наспіх, а з повагою – «дволітствують». Ні одна давня друкарня не ставилася так поважно до своїх видань, як друкарня Печерська. На коректорство та на справлення Лавра взагалі звертала якнайбільшу увагу і часом всі вчені сили її ходили коло того чи іншого видання»³⁷.

П. Могила надав роботі лаврської друкарні такогорозмаху і гуманістичного змісту, якого ще не знала історія книгодрукування в Україні. Він одним з перших почав запроваджувати друкування «руською мовою», тобто книжною українською мовою того часу, значно піднявши престиж і авторитет слов'янських видань. З лаврської друкарні виходять книги, необхідні для літургійної служби, проповідей та навчання. Це «Службеник» (1629 р.), «Тріодь цвітна» (1631 р.). Передмова до «Євангелія учительного» (1637 р.) написана «простою мовою» – книжною українською мовою того часу³⁸. За ініціативи та заактивної участі П. Могили групою київських письменників було написано один із кращих українських полемічних творів XVII ст. – трактат «Літос альбо Камінь...», що мав літургійну цінність й захищав православну церкву України від католицьких й уніатських апологетів. Найбільшу славу П. Могили принесли праці «Катехізіс» та «Православне сповідання віри».

В часи, коли Лаврську друкарню очолював П. Могила, в її виданнях зростає кількість звертань до киеворуської давнини, за їх допомоги поступово вибудовується концепція спадкоємного зв'язку сучасного й минулого, неперервності історії України. Водночас церковнослов'янські тексти, переклади уривків з Біблії, богослужбові книги насичуються словами живої, розмовної української мови. У книгах, що з'явилися в Лаврській друкарні в період діяльності Могили, це стає особливо помітним. «В своїх виданнях, – пише І. Огієнко, – Петро Могила так само дотримувався національного напрямку, як і його попередники. Але Могила вже обома руками бере, що краще з Заходу, переробляючи на своє, українське».³⁹

Свідома орієнтація на поєднання східних традицій з використанням здобутків західної освіти виявилась і в тому, що лаврська друкарня налагодила друкування книжок іншими мовами. «Відданий своїй ідеї зближення культур Заходу й Сходу Європи, він упроваджує в книгодрукування латинський і польський шрифти. Це не лише значно збільшує можливості ознайомлення східних слов'ян із західними

³⁷ Огієнко І. І. Історія українського друкарства. Київ. 1994. с. 294.

³⁸ П. Могила – церковний і освітній реформатор. *Світгляд*. 2007 № 4. С. 18

³⁹ Огієнко І. І. Історія українського друкарства. Київ. 1994. С. 268

виданнями, а й робить культуру України приступною для західного світу, в тому числі й полемічну літературу»⁴⁰. Книги розповсюджувались не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Навіть у наш час в усьому слов'янському світі важко знайти такий архів чи бібліотеку, де не було б якоїсь лаврської книги.

Піднесенню наукового рівня лаврських видань значно сприяв той факт, що після заснування Академії «всі професори цієї Колегії <Академії – уточнення автора> стали також до праці в Печерській друкарні, цим значно побільшилась та друкарська Академія, що працювала за часів Плетенецького та Копистенського».⁴¹ Залучення до роботи в Лаврській друкарні високоосвічених працівників дало П. Могилі можливість і цей заклад підпорядкувати тій самій меті, що й засновану ним Академію.

Порівнюючи київські видання (як українською книжною мовою, так і іноземною) з тогочасними європейськими, Огієнко доходить висновку, що за доби Могилі «справді печерське друкарство не стояло нижче західного, а часом і перевищувало його своїм високохудожнім виконанням».⁴²

Колекція книг бібліотеці Академії була унікальною: формувалася починаючи від збірок Братських шкіл. П. Могила передав Академії всю свою бібліотеку – 2131 вітчизняних та закордонних видань⁴³. Бібліотека поповнювалась за рахунок поступлень з українських типографій та закупок закордонних видань – Амстердама, Гамбургу, Галле та ін. Крім друкованих видань у бібліотеці збереглися багато чисельні рукописи – літописи, згадки, хронічки, щоденники, а також лекції та курси професорів, конспекти студентів, документи попередніх років тощо. Зауважимо цікавий факт: унікальна пам'ятка «Слово про полку Ігореві» збереглося в бібліотеці вихованця Академії Івана (Тоіля) Биковського. І. Биковський люб'язно дозволяв усім книголюбам користуватися своєю бібліотекою: так зі «Слова ...» була зроблена копія, яка опинилася в руках О. Мусіна – Пушкіна.

Частину задумів лаврської друкарні не вдалося здійснити. Зокрема, залишилися ненадрукованими проповіді Кирила Туровського, Кипріяна і Григорія Цамблаків, нове видання Біблії за редакцією Л. Зизанія, а також не було зроблено переклад українською книжною мовою «Метафраз»:

⁴⁰ Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. К.: Український Центр духовної культури, 1997. С. 268.

⁴¹ Там само, с. 265

⁴² Огієнко І. І. Історія українського друкарства. Київ, 1994. с. 269

⁴³ Духовний заповіт П. Могилі, 22 грудня 1646 р. *Пам'ятки, видані тимчасовою комісією для вивчення древніх актів, височайше призначеною при Київському військовому, Подільському та Волинському генерал-губернаторі*. Київ. 1846. Т. 2. С. 149 – 181

П. Могила отримав з Афону Тлумачення житій Симеона Метафраста, переклад яких мав намір надрукувати.⁴⁴

Моральний закон та виховання. У складних суспільно-політичних умовах П. Могила розпочав з найголовнішого – фундаментальної освіти. Формування педагогічної системи в Академії відбувалося на тлі боротьби православ'я й католицизму в Україні. «Історична доба, в яку визрівали передумови створення національної освіти, справила значний вплив на зміст і характер педагогічного виховання в Україні. Утиски й несправедливість щодо православних, занепад культури закликали до протидії освіченістю, а не войовничістю чи нетерпимістю»⁴⁵.

В академії царювала ідея «непанувати, а опікуватися». Вірність цій ідеї П. Могила засвідчив навіть в останні дні свого життя – у своєму тестаменті: «...не хочаючи, аби в якому не порядку мав би zostатися дім мій, що мені від Пана Бога дістався у зверхність»⁴⁶. А «дім цей, куди митрополит заповідав майже усі свої кошти – це школа, друкарня, церкви – те, що залишилося насправді вартим уваги і пошани»⁴⁷.

П. Могила приділяв значну увагу проблемі свідомого навчання. Він добре знав, що православному духовенству для успішної відсічі єзуїтам та уніатам необхідно мати відповідне освіту, оскільки неосвіченість духовенства була однією з причин очевидної втрати частини пастви: необхідно було, щоб «юнацтво навчено було у всякому благочесті, у добрих звичаях і вільних науках»⁴⁸.

Створюючи сприятливі умови для підготовки високоосвічених фахівців, П. Могила органічно включав у освітній процес основи православного благочестя й національної свідомості, оскільки саме випускники Академії повинні були стояти на захисті свого народу й віри. «Для такої благородної мети він залучав православну мораль, історію, літературу й мистецтво, усвідомлюючи, що гідно представляти православ'я в християнському світі зможе лише високоосвічене духовенство. Митрополит закликав

⁴⁴ Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів. 2002. С. 188.

⁴⁵ Погорєцький В. А. П. Могила у духовному та громадському житті України (1596 – 1647 р.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – Історія України. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2012. С. 14

⁴⁶ Цитуємо за: Титов Хв. Матеріали для історії книжної справи в Україні в XVI – XVIII ст. *Всезбірка передмов до українських стародруків (Збірник Історично-філологічного відділу)*. Київ: Українська АН. 1924.

⁴⁷ Головащенко С. Ідея єдності політики і моралі у творчості Петра Могили. *Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»*: веб-сайт: URL: <https://ekma.ir.ukma>. (дата звернення 12.12.2025)

⁴⁸ Обігниця Петра Могили з облаштування шкіл у Києві. *Пам'ятники, видані временною комісією для розбору давніх актів, найвищою заснованою при київському військовому подільському та Волинському генерал-губернаторі*. Київ, 1846. Т. 2. С. 94

молодь розмірковувати і розуміти, а не механічно засвоювати наукові, релігійні, та морально-етичні істини, сприяти поширенню освіти серед широких верств українського народу».⁴⁹ Як ми зазначали раніше, за змістом навчальних програм та рівнем викладання Академія відповідала вимогам тогочасної європейської освіти, особливістю було те, що всі предмети, що викладалися, мали гуманістичну спрямованість⁵⁰.

Важливою особливістю навчального процесу в Академії було формування та підтримання організаційних цінностей, які ґрунтувалися на принципах взаємної поваги, дотримання прав особистості, гуманізму і демократії, відкритості та цілеспрямованості. Зазначеним цінностям було підпорядковано систему заохочень (в першу чергу) та покарань. Цим ідеям підпорядковувався й принцип добору кадрів – щорічних перевиборів професорів, що існував в Академії. «Справа в тому, що викладацький склад «закріплювався» неформальними рішеннями адміністрації, а особистою позицією кожного професора відносно освітньої діяльності Академії, її організаційної філософії та стосовно студентів і колег»⁵¹.

Показовим є свідчення ієромонаха Макарія, котрий писав: «З радістю, ще за свого життя, бачив Петро Могила плодів від усієї Колегії для Церкви Божої та просвітництва. З тих людей учених і благочестивих, ... жоден не зрадив ... свого імені. Як жеби зраділо серце, коли б йому судилося ... побачити всіх вихованців влаштованого ним училища, якіу своїй освіті були довгий час прикрашанням не тільки Малоросії, .. та з яких деякі досі залишаються прикрасою вітчизни!».⁵²

Не оминув П. Могила у процесі виховання питання співвідношення світської та духовної влади, наголошуючи на тому, що правитель одержує владу безпосередньо від Бога. У передмові до «Свангелія учительного» (1637 р.) він чітко зазначав: «Стан цесарській і королевській єсть досить поважний, але надъ оного єсть поважнійший стан священнической, бо цесаром, кролем і всім потентатом того світа влада от Бога всемогущого

⁴⁹ Погорецький В. А. П. Могила у духовному та громадському житті України (1596 – 1647 р.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – Історія України. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2012. С. 14.

⁵⁰ Маслов С. І. Культурно-національне відродження на Україні в кінці XVI ст. і першій половині XVII ст. *Матеріали до вивчення української літератури*. К. 1959. Т. 1. С. 207–208.

⁵¹ Верланов Ю. Ю. Освітні традиції Києво-Могилянської Академії. *Петро Могила – видатний український просвітник і релігійний діяч XVII століття: доповіді і повідомлення науково-практичної конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Петра Могили*. Тези доповідей. Київ. 1997. с. 27 – 31.

⁵² Цит. за: Маслов С. І. Культурно-національне відродження на Україні в кінці XVI ст. і першій половині XVII ст. *Матеріали до вивчення української літератури*. К. 1959. Т. 1. С. 207 – 208.

ест дана над маетностями, грунтами землі, и надъ тілом людскимъ, а священники владнуть душею людскою...».⁵³ Ця концепція за часів Речі Посполитої об'єктивно працювала не лише проти польського короля, але й проти католицької церкви, влада якої для України та її православного населення була чужою. Й хоча, на «думку П. Могили, держава як певна установа дається людям Богом, у кожному конкретному випадку безпосередньо вона встановлюється через їхню волю, тому слушним булотоверження про те, що голос народу – це голос Божий»⁵⁴. У своїх багато численних філософсько-полемічних творах П. Могила порушував проблеми релігії і світського життя, співвідношення влади духовної і світської, їхнього впливу на суспільну свідомість.

Київський митрополит був одним із перших українських мислителів, які, «послугуючись здобутками світової культури, почали розробляти й вивчати поняття совісті»⁵⁵. Толерантність і свободу совісті П. Могила обстоював упродовж всього свого життя: «Саме як «природний закон» совість спрямовує душу до добра, противиться злій волі людини, радить людині, що вона повинна чинити й що не повинна, засуджує її, якщо вона робить щось погане...».⁵⁶ Спираючись на християнські ідеї рівності перед Богом, справедливості, свободи та братерства, П. Могила розглядає совість як актуалізацію природного закону, що необхідний для очищення душі та її спасіння. «Вона є немовби осередком, що поєднує сенс життя людини, її моральність та раціональність. Водночас совість – це сторож, що охороняє людину від збочень на шляху піднесення до Бога»⁵⁷.

Таким чином, із Києво-Могилянською академією, яка заклала основи вищої богословської освіти, пов'язаний надзвичайно важливий етап розвитку освіти, науки, богослов'я та філософії, творчості та мистецтва. Академія, поширюючи освіту, ідеї гуманізму та просвітництва, вплинула на загальний прогрес українського суспільства щодо виховання в народі людяності, національної гідності, духовності та поваги до інших народів, їхньої культури та історії.

Обрії сучасності. Після прийняття Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році академічне богослов'я повертається в Україну: врешті-решт,

⁵³ Филипович Л. О. «Учительне Євангеліє» Петра Могили – крок до відродження православ'я. *Петро Могила і сучасність: міжнародна конференція, 14-16 березня 1996 р.*, Київ. 1996. С. 54

⁵⁴ Костельнюк М. Політичний аспект діяльності Петра Могили. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. URL:http://archive.nbuv.gov.ua /portal/soc_gum ... (дата звернення 12.12.2025)

⁵⁵ Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. К.: Український Центр духовної культури, 1997. С. 231.

⁵⁶ Костельнюк М. М. Погляди Петра Могили щодо форм державного устрою в Україні. *Теорія та історія політичної науки*. 2016. Випуск 4. С. 15.

⁵⁷ Там само, с. 14.

особи, котрі обрали своїм призначенням вивчати сферу духовного, можуть отримувати якісну вищу освіту вдома, а отримані дипломи визнаються у рідній державі. Ситуація, на якій наголошував один священик у 2005 році, коли я вперше прийшла на роботу в Ужгородську українську богословську академію залишилася сумною історією. Він сказав: «Я вчився в школі – маю атестат. Я закінчив семінарію з відмінними оцінками. Я закінчив духовну академію, потім аспірантуру. Я написав й захистив роботу, вже 20 років викладаю студентам. Мене знають закордоном. Однак для рідної держави я маю тільки атестат. Інших моїх здобутків вона не визнає...».

У теперішній час в Україні успішно позабудовується якісна вища богословська освіта: реалізуються освітні програми бакалавра – магістра – доктора філософії, відбуваються захисти дисертацій за спеціальністю «Богослов'я», працюють спеціалізовані вчені ради, розроблено алгоритми визнання документів про освіту, вчені ступені та звання, виданих вищими духовними закладами у попередні роки⁵⁸.

Сучасне богослов'я стало спеціальністю, яка імплементує в себе цілий ряд інших спеціальностей (психологію, педагогіку, історію, мову, політику, філософію, навіть математику та фізику) та швидко реагує на запити суспільства: медичне та військове капеланство, християнська педагогіка та психологія, паліативна служба, протидія насиллю, інститут сім'ї та дитини тощо. Враховуючи той факт, що за галуззю знань «Богослов'я» не передбачалось окремих спеціальностей галузевий СВО⁵⁹ свідомо сформовано таким чином, щоб не робити акцент на тій чи іншій конфесії та максимально нівелювати особливості конфесійної приналежності. Таким чином, питання конфесійності вирішується самим закладом вищої духовної освіти.

Серед богословів-науковців це було сприйняте неоднозначно: «Негативний наслідок цього – потенційна можливість існування “богословських” програм без жодного зв'язку з Церквою чи конфесією, один з позитивних – можливість творення богословських програм з пост-конфесійною ідентичністю, тобто таких, як не перетворюють свою конфесійну традицію в замкнуту і залізобетонну ідеологію, а розуміють і осмислюють її в розвитку і динаміці. На таких

⁵⁸ Дивись про це: Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти. *Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 652*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2025).

⁵⁹ *Стандартвищої освіти: перший (бакалаврський) рівень*, галузь знань 04 Богослов'я, спеціальність 041 Богослов'я // <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha>. (дата звернення 12.12.2025).

програмах можуть співпрацювати фахівці, які приналежать до різних конфесій»⁶⁰.

Ідея конфесійної толерантності найбільшим чином втілюється в освітніх програмах СВО магістр, оскільки переважна більшість таких програм носить міждисциплінарний, над- та/або поза-конфесійний характер. Богослов'я як академічна й наукова спеціальність готує фахівців з універсальною / світоглядною освітою, що передбачає інтеграцію всієї системи знань і вимагає від фахівця компетентності, широти поглядів, толерантності, терпимості, здатного до критичного діалогу, тому присутність в університеті богословського факультету, як форми інтелектуального життя, збагачуватиме і стимулюватиме академічне середовище самого університету.

Богословські новації у православних, протестантських, католицьких та інших богословських школах значною мірою залежать від існування богослов'я як академічної дисципліни в університетах. Участь в університетському академічному дискурсі сприяє формуванню різноманітних богословських студій, які відкриті до сучасної науки та філософії. Розвиток діалогічності богослов'я сприяє буму видання богословської літератури рідною мовою. Перелік богословської літератури – наукових досліджень, монографій, підручників та посібників – вражає.

І останнє. Сучасні концепції суспільства дають підстави обґрунтовано стверджувати, що особа гармонійно розвивається тільки тоді, коли вона органічно включена не тільки в соціальне культурне середовище, але й в релігійний контекст. Цілий ряд моральних, економічних, психологічних, політичних, правових наративів суспільства, в цілому, та конкретної особи – зокрема, зумовлюються релігійними пріоритетами: «взаємини між людиною та суспільством, котрі доцільно розглядати в категоріях синтезу релігії та науки»⁶¹. Богослов'я гармонійно укладається в концепцію мотивації соціальних дій людини, в межах якої відбуваються і основні зрушення в матеріальній культурі людства.

Цікавим є той факт, що «коли французькі вчителі, почали водити дітей до Лувру, помітили, що діти не розуміють, про що цей живопис. Суд Соломона, де матері не можуть поділити дитину, та багато інших класичних сюжетів європейської культури для них незрозумілі... Те саме

⁶⁰ Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики (веб-конференція), веб-сайт. УКУ: URL <https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovuya-yak-nauky-v-ukrajini-novi-perspektivy-i-vyklyky-risu/> (дата звернення 12.12.2025).

⁶¹ Христокін Г. В. Теологія як специфічний тип соціо-гуманітарного знання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2019. № 11. С. 67 – 75. (DOI: 10.32837/apfs.v0i25.875)

стосується музики Генделя, Баха, і так далі. Стало ясно, що для того, щоб читати, слухати і розуміти європейську культуру, потрібно покликати недобитих богословів <вистів за цитатою>, щоб вони таки допомогли якось із цим розібратися, актуалізувати – ну, не викидати ж, зрештою, Рембрандта і все те, що так дорого вартує. Виявилось, що реактуалізація богослов'я пов'язана з феноменом культури, ... Йдеться не лише про університети, а про всю нашу культуру»⁶².

Синтез науки та релігії – соціології та соціальної доктрини церкви, психології та пастирського богослужіння, біблійної герменевтики та теорії комунікації, пневматології, сотеріології та антропології, геополітики та християнської есхатології – свідчить про актуальність богословського дискурсу в парадигмі сучасного наукового знання. Літературу та живопис, архітектуру та поезію, музику та етику неможливо осмислювати та сприймати без конкретних богословських наративів.

ВИСНОВОК

П. Могила – епохальна постать та виняткова особистість в історії українськогонароду. Його стратегічні задуми та проекти реорганізації культурно-освітнього життя мають далекосяжні наслідки для розвитку українського суспільства, вони є актуальними і в сучасних умовах щодо тих процесів, котрі відбуваються в Україні. Філософія освіти, у тому числі богословської, розбудована П. Моголою, ґрунтувалася на прогресивних ідеях європейського просвітництва, однак виходила з національних інтересів, інтересів українського православ'я: «фундаментальні праці П. Моголи разом із працями київських учених, які продовжували його напрям, – І. Гізеля, Д. Туптала, С. Яворського, Ф. Прокоповича, становили підґрунтя богословської освіти в Україні».⁶³

У розбудові богословської освіти П. Могила виголосив моральні, культурні та освітні максими, актуальні і для сучасної вищої духовної освіти. Тож отримуємо підставу розглядати особу П. Моголи не тільки у контексті формування духовних та політичних засад розвитку української нації, але й як людину, котра перетворила Київ на центр православної богословської культури та європейської освіченості: прагнення до культурно-духовного синтезу, ідейна толерантність замістила конфесійну непримиримість попередніх десятиліть. З його іменем пов'язане розгортання системи богословської освіти, яка не просто копіювала західноєвропейські школи, а успішно конкурувала з ними.

⁶² Обговорення лекції О. Філоненка «Богослов'я в університеті: повернення?» *Релігія в Україні*: веб-сайт. URL: <https://risu.ua/obsuzhdenie--lekcii->

⁶³ Єгорова В. Петро Могила та «могилянська доба»: історія та сучасність. Вісник ПДАБА. 2014. № 12. С. 61.

АНОТАЦІЯ

В розділі проведено паралель між поглядами та діями П. Могили як засновника української вищої богословської освіти та сучасними викликами стосовно її відродження після заборон та репресій часів панування комуністичної ідеології. Ми бачимо, що актуальні чинники, від котрих залежить якісне навчання залишаються незмінними у будь-який час: престиж та привабливість вищої освіти, наявність прогресивних професорів-вчителів, сучасних підручників рідною мовою тощо. Таким чином, стратегічний задум П. Могили, щодо організації вищої духовної освіти та реорганізації освітнього життя, має далекосяжні наслідки для розвитку академічного богослов'я, вони є актуальними і в сучасних умовах державотворчих процесів, щовідбуваються в нашій державі.

Література

1. Архів Південно-Західної Росії, що видається Комісією для розбору давніх актів, що перебуває при Київському, Подільському та Волинському генерал-губернаторі: у 8 т. / Тимчасова комісія з упорядкування давніх актів, 1859-1914 рр. Т. 4. № 32.

2. Верланов Ю. Ю. Освітні традиції Києво-Могилянської Академії. *Петро Могила – видатний український просвітитель і релігійний діяч XVII століття: доповіді і повідомлення науково-практичної конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Петра Могили*: тези доповідей: Київ, 1997. Сс. 27-31.

3. Вишневський Д. К. Київська Академія у першій половині XVIII століття: (нові дані, що відносяться до історії Академії у зазначений час). Київ: Тип. І. І. Горбунова, 1903. 371 с.

4. Вишневський Д. К. Загальний напрям освіти у Київській Академії у першій половині XVII століття. *Київська старовина*. 1904. № LXXXIV. С. 41-64

5. Головащенко С. Ідея єдності політики і моралі у творчості Петра Могили. *Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»*: веб-сайт: URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/237c3027-98ff-451> (дата звернення 25.12.2025)

6. Гоцуляк В. Петро Могила і культурно-освітній процес в Україні XVII ст. *Педагогічний дискурс*. 2018. Випуск 24. С. 7 – 11. (DOI: 10.31475/ped.dys.2018.24.01)

7. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К: Друкарня Акціонерного Товариства «Петро Барський». 1917. 560 с.

8. Дзюба О. П. Могила – церковний і освітній реформатор. *Світогляд*. 2007. № 4. С. 12-20.

9. Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики (веб-конференція). *Український католицький університет*: веб-сайт: URL: [https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovuua-uak-\(дата звернення 12.12.2025\)](https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovuua-uak-(дата звернення 12.12.2025)).
10. До 400-річчя від дня народження П. Могили. Київ. 1996. 61 с.
11. Духовний заповіт П. Могили, 22 грудня 1646 р. *Пам'ятки, видані тимчасовою комісією для вивчення древніх актів, височайше призначеною при Київському військовому, Подільському та Волинському генерал-губернаторі*. Київ. 1846. Т. 2. С. 777.
12. Єгорова В. Петро Могила та «могилянська доба»: історія та сучасність. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2014. № 12. Сс. 57-64.
13. Жуковський А. Проблема єдності Церков у творчості Петра Могили. *Релігійно-інформаційна служба України*: веб-сайт. URL: https://risu.ua/d-r-arkadiy-zhuke-tvorchosti-petra-mogili_n57980 (дата звернення 12.12.2025).
14. Ісасвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів. 2002. С. 186-197.
15. Ковальчук Т. Г. Про деякі аспекти діяльності Петра Могили. *Наукові записки. Ювілейний випуск*. 2000. Т 18. С. 107-109.
16. Колодний А., Філіппович Л. Петро Могила – фундатор української богословської думки. *П. Могила: богослов, церковний і культурний діяч*. Київ: Дніпро. 1997. С. 216.
17. Костельнюк М. Політичний аспект діяльності Петра Могили. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. URL:[http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum ...](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum...)
18. Костельнюк М. М. Погляди Петра Могили щодо форм державного устрою в Україні. *Теорія та історія політичної науки*. 2016. Випуск 4. С. 13 – 16.
19. К портрету Петра Могили. *Київська старовина*. 1822. Квітень. С. 176
20. Лісовий В. С. Українська філософська думка 60 – 80-х років ХХ ст. *Історія української філософії*. Київ. 2008. С. 574.
21. Левасар Г. де Боплан. Опис України. Київ. 1990. С. 323
22. Максимович М. А. Зібрання творів. Відділи: історико-топографічний, археологічний та етнографічний. Київ: типографія М. П. Фрица. 1877. Т. 2. 847 с.
23. Маслов С. І. Культурно-національне відродження на Україні в кінці ХVI ст. і першій половині ХVII ст. *Матеріали до вивчення української літератури*. К. 1959. Т. 1. С. 207–208.

24. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. К.: Український Центр духовної культури, 1997. 328 с.

25. Обітниця Петра Могилы з облаштування шкіл у Києві. *Пам'ятники, видані временною комісією для розбору давніх актів, найвищою заснованою при київському військовому подільському та Волинському генерал-губернаторі*. Київ, 1846. Т. 2. С. 94

26. Обговорення лекції О. Філоненка «Богослов'я в університеті: повернення?». *Релігія в Україні*: веб-сайт. URL:<https://risu.ua/obsuzhdenie-leksii> (дата звернення 12.12.2025).

27. Огієнко І. І. Історія українського друкарства. Київ. 1994. 446 с.

28. Пам'ятки, видані тимчасовою комісією для вивчення древніх актів, височайше призначеною при Київському військовому, Подільському та Волинському генерал-губернаторі. Київ. 1846. Т. 2. 777. С.

29. П. Могила – церковний і освітній реформатор. *Світгляд*. 2007 № 4. С. 12 – 22

30. П. Могила й реформація Української православної церкви. URL: gam.in.ua/biblioteka/istoriia/344-o-nekatorykh-natsional-nykh- (дата звернення 12.12.2025).

31. Петров Н. І. Київська Академія у другій половині ХУІІ століття. К. 1895. 113 с.

32. Погорецький В. А. П. Могила у духовному та громадському житті України (1596 – 1647 р.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – Історія України. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль. . 2012. 14 с.

33. Полонська-Василенко Н. Передмова до JoukovskyArcady. Petro Moliyla and the problem of unity of churches. Paris 1969. С. 3 -12.

34. Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти. *Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 652*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2025).

35. Православне сповідання або викладення руської віри Петра Могилы. Видавництво: Свято-Покровський Голосіївський монастир, 2016 р. 224 с. URL: <https://pravpochta.com.ua/ua/p290686147-pravoslavnoe-ispovedanie-ili.html>- (дата звернення 12.12.2025).

36. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 04 Богослов'я, спеціальність 041 Богослов'я. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha>. (дата звернення 12.12.2025).

37. Стратий Я. Філософія у Києво-Могилянській академії – якою вона була і як досягти її адекватного бачення? *Київська Академія*. 2010. Випуск 8. С. 139-150.

38. Симчич М. *Philosophia rationalis* у Києво-Могилянській Академії: компаративний аналіз могилянських курсів логіки кінця XVII – першої половини XVIII ст.: Монографія. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Вінниця. 2009. 238 с.

39. Терновський Ф. Київський митрополит Петро Могила. *Біографічний нарис : Київська старина*. 1882. Т. 2. Квітень. С. 1-24.

40. Титов Хв. Матеріали для історії книжної справи в Україні в XVI – XVIII ст. *Всезбірка передмов до українських стародруків (Збірник Історично-філологічного відділу)*. Київ: Українська АН. 1924.

41. Филипович Л. О. «Учительне Євангеліє» Петра Могили – крок до відродження православ'я. *Петро Могила і сучасність: міжнародна конференція, 14-16 березня 1996 р.*, Київ. 1996. 261 с.

42. Хижняк З. І., Маньківській В. К. Історія Києво-Могилянської Академії. Київ. Видавництво Києво-Могилянської Академії. 2003. С. 76.

43. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. Київ. 1988. С. 264

44. Христокін Г. В. Теологія як специфічний тип соціо-гуманітарного знання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2019. № 11. С. 67 – 75. (DOI: 10.32837/apfs.v0i125.875)

45. Шитюк М.М. Просвітницькі ідеї в діяльності Петра Могили. *Петро Могила – видатний український просвітник і релігійний діяч XVII століття: доповіді і повідомлення науково-практичної конференції, присвяченої 400-річчю від дня народження Петра Могили*. Сс. 44-43. Електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія»: веб-сайт: URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/237c3027-98ff-451>.

46. Юсип-Якимович Ю. В., Шимко О. В. Мова конфесійної літератури: традиція чи зрозумілість (опозиція ідей). *Екзиль*, 2015. № 3. Сс. 36-41.

47. Bortnik S. Legacy of the archbishop peter Mogila after 400 years. Culture and theology. *Kultura słowian. Rocznik komisji kultury słowian paupolska akademia umiejętności*. 2017. T tom XIII, p. 179 – 187. (DOI 10.44 67/25439561ksr.17.014.7884)

48. Hauptmann, Das Bekenntnis als Gestalt heiliger Tradition und als Antwort des Glaubens, Die Heilige Schrift, die Tradition und das Bekenntnis. Erster Bilateraler Theologischer Dialog zwischen der Rumänischen Orthodoxen Kirche und der Evangelischen Kirche in Deutschland vom Bis 23. November 1979 im Haus Hessenkopf in Goslar. Verlag Otto Lembeck, 1982, p. 57.

49. Joukovsky Arcady. Petro Moliyla and the problem of unity of churches. Paris 1969. 284 p.

50. Meyendorff J. The liturgical reforms of Peter Moghila: a new look, St. Vladimir's theological quarterly, 1985, V. 29, #2, p. 113.

51. Yannaras Ch. Orthodoxy and the West: Hellenic Self-Identity in the Modern Age, Massachusetts 2007.

Information about the author:

Shymko Olena Volodymyrivna,

Candidate of Philological Sciences, Doctor of Theological Sciences
(Orthodox Church of Ukrainian),

Professor at the Department of Theology, Philosophy and Humanities
Augustine Voloshyn Carpathian University
4, Goydy St., Uzhhorod, 88000, Ukraine